

ARİF KAZVİNİ’NİN SÜLEYMAN NAZİF KASİDESİ

NEZAHAT BAŞÇI¹

ÖZET

İran Edebiyatında “*Milli Şair*” olarak anılan Arif Kazvini, özellikle İstanbul’da bulunduğu yıllarda ve sonrasında kimi Osmanlı edebiyatçı ve fikir adamları ile kalem kavgasına tutuşmuş, Osmanlı aleyhine şiirler yazmıştır. Bu şiirlerden en önemlisi Kazvini’nin Süleyman Nazif’e cevaben kaleme aldığı 43 beyitlik “*Süleyman Nazif*” adlı kasidedir. Bu kaside aslında Pantürkist-Paniranist söylem ve düşünce arasında cerayan etmiş bir münazara türüdür. Gerek Süleyman Nazif gerekse Arif Kazvini, dönemin sosyal ve siyasal gelişmelerine göre tavır alarak fikir ve düşüncelerini edebiyatın da yardımı ile beyan etmişlerdir ancak bu beyan esnasında karşı tarafı rencide edecek derecede ağır bir edebi üslup kullanmışlardır. Bu makalede 1900’lü yılların ilk çeyreğindeki ulus-devlet arayışlarında edebiyatın rolü ile Osmanlı-İran arasındaki rekabetin edebi yönüne örnek teşkil edecek 43 beyitlik sözkonusu kasideyi ve kasidenin sahibi Arif Kazvini’yi inceledik.

Anahtar Kelimeler: Arif Kazvini, Süleyman Nazif, Kaside, Fars Edebiyatı, Meşrutiyet, Osmanlı

ABSTRACT

Arif Qazvini, who is referred to as an Iranian national poet, had polemic against some of the Ottoman poets and intellectuals during both his years in Istanbul and after on. His 43-couplet qasida which he titled "Suleyman Nazif " is the best known of all. In essence, this qasida is a kind of debate and fight between Pan-Turkist and Pan-Iranist idea. Both Suleyman Nazif and Arif Qazvini adopted stand according to the political and social changes of their time and expressed their opinions by help of literature. However, they used a harsh and less than polite language toward each other. In this article, we attempt to study Arif Qazvini and his 43-couplet qasida which is a good example in terms of explaining role of literature in exploring nation-state notion in the first quarter of 1900's, and rivalry between the Ottoman and Iran at the time.

Keywords: Arif Qazvini, Suleyman Nazif, Qasida, Persian Literatur, Constitutionalism, Ottoman

GİRİŞ

Meşrutiyet dönemi İran edebiyatında, “millet”, “vatan” ve “özgürlük” yolundaki mücadeleler gündemde olduğundan, geleneksel Fars edebiyatındaki lirik ve benzeri özellikler bir tarafa bırakılarak, siyasal ve sosyal

¹ Yrd. Doç. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fars Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Email: nezahatbasci@hotmail.com

konuların bolca işlendiği modern bir edebiyat türü ortaya çıkmıştır. Ulusal duygular, halkı heyecana getiren ve harekete geçiren meseleler gazel, kaside ve farklı şiir türleri aracılığıyla kitlelere ulaştırılmıştır. Toplumda gelişmekte olan siyasal, kültürel ve sosyal değişiklikler hissedildikçe, dönemin kalem tutan elleri de değişmeye başlamışlardır. Bunun en güzel örneği; Edibu'l-Memalik Ferahani'nin sözkonusu yeniliklerden bahsetmesidir. Önceleri şiirlerinde klasik Fars şiiri örgülerini kullanan bu şair, meşrutiyet hareketinin başlamasından tam beş yıl önce dönemin değişimlerinden etkilenerek şiirdeki üslubunu yenilemeye çalışmış, özellikle sosyal ve siyasal meseleler itibariyle eski İran şiirinin değişen yeni İran'da yeri olmadığını vurgulayarak şairlerin dikkatini sosyal ve siyasal meselelere çekmeye çalışmıştır;

تا کی ای شاعر سخن پرداز	می کنی وصف دلبران طراز
دفتری پر کنی ز موهومات	که منم شاعر سخن پرداز...
بگذار از این فسون و این نیرنگ	دیگر از این سخن فسانه مساز
گر هوای سخن بود به سرت	از وطن بعد از این سخن گو باز
هوس عشق بسازی ار داری	با وطن هم قمار عشق بساز...

Ey sözle oynayan şair! Ne zamana dek güzel dilberleri vasfedeceksin.

Defterleri vehimlerle doldurup, şairler şairi benim diyeceksin...

Geç artık bu hikâye, bu hileleri, bu sözlerle efsaneler yazmayı...

Şiirle söz söylemek istiyorsan, bundan böyle ülkeden söz edebilirsin,

Aşktan meşkten söz söylemekse niyetin, ülken ile de aşk kumarına oturabilirsin...²

Sosyal ve siyasal meselelerin artması ile birlikte Fars edebiyatında vatan mefkûresi ve buna bağlı olarak nasyonal duygularda artmıştır. Hatta kimi zaman edebiyatta şovenizme varan ve diğer milletleri aşağılayan bir dil bilhassa “sömürgecilikle mücadele” adı altında yazılan şiirlerde kullanılmıştır.³İngilizler, Ruslar, Araplar ve hatta Osmanlılar sömürgeci olarak görülmüştür. İran nasyonalizminin edebiyatta kendisine yer bulması

²*Divan-i Edibu'l-Memalik*, Nşr. Vahid Destgerdi, s. 285-286 İntişarat-e Mukufat-e Mahmud-i Efşar, 1312, Tahran

³ Acudani, Maşallah, *Ya Merg Ya Teceddüd, Defteri der Ş'er û Edeb-e Meşrute*, s. 172 Neşr-e Ekhteran, 1382, Tahran.

doğal olarak bazı itirazları da beraberinde getirmiştir. Öyle ki kimi zaman Osmanlı ve İranlı edip ve şairler, sosyal ve siyasal söylemler etrafında karşı karşıya bile gelmişlerdir. 1900'lü yılların ilk çeyreğinde kimlik arayışı içerisindeki iki devlette de edebiyat önemli bir rol ifa etmiştir. Ulus kimlikler oluşturulurken edebiyat vesilesi ile pek çok kez karşılıklı münazaralarda bulunulmuştur. Bu münazaralardan biri de Osmanlı'nın hatırı sayılı edebiyatçılarından Süleyman Nazif ile İran Milli Şairi olarak da anılan Arif Kazvini arasında cereyan etmiştir.

A) Arif Kazvini'nin Hayatı ve Siyasi Serüveni

Şair, müzisyen ve hattat Ebulkasım Arif Kazvini h.k 1300/1883 yılında İran'ın Kazvin şehrinde dünyaya geldi. Babası avukatlık görevinden ötürü "vekil" lakabı ile anılmış Molla Hadi Kazvini'dir. Kazvini'nin doğum yılına ilişkin farklı rivayetler vardır. Onun h.k1295/1878 ve h.k 1297/1880 yıllarında doğduğunu söyleyenlerde olmuştur.⁴ Kazvini, ilk eğitimine Kazvin'de başladı. Burada sarf ve nahiv dersleri yanında hat dersleri de aldı. Ardından Hacı Sadık Harrazi'nin yanında müzik eğitimi gördü. Henüz genç bir delikanlı iken sesi güzel olduğundan babasının dayatması ile başına sarık giyerek iki yıl kadar süreyle Cami ve Hüseyiniye'lerde mersiyeler okudu. Aynı yaşlarda âşık olduğu bir kızla kaçıp evlendi, ancak bir yıl sonra kızın akrabalarının ısrarı ile boşanmak zorunda kaldı ve bir daha da ölene kadar evlenmedi.⁵ Bu keder ve ızdırap şairi derinden etkiledi. Öyle ki şiirlerinde hep bu kara sevdaya göndermeler görmek mümkündür. H.k 1316/1898 yılında Kazvin'den Tahran'a gitti. Burada icra ettiği müziklerle şöhret bulan Kazvini, Tahran'da dönemin sadrazamlarından Mirza Ali Asgerhan-ı Atabek aracılığı ile Kaçar Şahı Muzafferdin Şah'ın sarayında müzik dinletileri icra etmeye başladı ve Şah tarafından defalarca ödüllendirildi. Ancak Saraydan pek memnun kalmayarak bir yıl sonra memleketi Kazvin'e geri döndü. Bu arada başındaki sarığı da atarak, İran Edebiyatına özgü tasnifler/güfteler icra etmeye devam etti.⁶ Öte taraftan ülkede Meşrutiyetin ayak sesleri de duyulmaya başlamıştı. Kazvini, özgürlük taraftarlarının safına katılarak Meşrutiyet Hareketine siyasi gazelleri ve özgürlükçü tasnifleri ile destek verdi. 14 Cemadi-ül Ahir h.k 1324

⁴ Aryenpûr, Yahyâ, *Ez Sabâ tâ Nimâ, Târih-i 150 Sâl-i Edeb-i Fârsî*, c. II. s. 146. İntişarat-e Zovvar, 1372, Tahran

⁵ Haîri, Seyit Hadi -Kûruş-, *Arif Gazvini, Şair-i Milli İran*, s. 16. İntişarat-e Cavidan 1364, Tahran

⁶ Aryenpûr, a.g.e. c.II s. 148

15 Ağustos 1906 yılında *Meşrutiyet Fermanı*'nın ilanı ile ülkedeki iç karışıklıklar durmamış aksine aynı yıl ölen Muzafereddin Şah'ın yerine geçen oğlu Muhammed Ali Şah Rusların da yardımıyla meclisi topa tutarak pek çok özgürlük taraftarını idam ettirmişti. Böyle bir ortamda konserlerinde özgürlükleri savunarak Kaçar zulmüne karşı çıkan Kazvini, rejim taraftarlarınınca öldüresiye dövüldü ve yaklaşık iki ay boyunca hastanede tedavi gördü.⁷1915'te Rusya ve İngiltere'nin İran'a müdahalesi üzerine 1916'ta Kermanşah'ta Geçici Hükümet kuruldu. Geçici Hükümet Reisi Nüzam'us-saltana'nın⁸ özel faytonunda kendisine eşlik ederek 1917 yılında İstanbul'a geldi.⁹İstanbul'a geldiği ilk günlerde Seyit Cemalettin Afgani'nin "*İslam Birliği*" söylemine destek veren şiirler kaleme alarak Osmanlıların yanında bir siyasi tavır aldı. Hatta Osmanlı-İran birlikteliği hususunda tasnifler icra etti. Bu tasniflerinden birisinde şöyle demiştir;

کفر و دین بهم در مقاتله است پیشرفت کفر در نفاق ما ست

کعبه یک خدا یک کتاب یک این همه دونیت کجا رواست

...

بگذر از عناد، باید این که داد، دست اتحاد،

کز لحد برون دست مصطفی است....

Küfür ve din savaş halindedir, küfrün ilerleyişi bizim ayrışmamızdadır,

Kâbe bir, Allah bir, Kitap bir, [peki] bu ikilik reva mıdır?

⁷ Haîri, a.g.e. s.25

⁸ Rızakulihan Nizam Mafi, lakabı Nizam'us-saltana, I. Dünya Savaşı sırasında Rus ve İngilizlere karşı mücadele vermek için bir grup siyasetçi ve din adamı ile birlikte Kum ve İsfahan'a oradan da Kermanşah'a geçerek burada Almanya ve Osmanlı'nın desteği ile Geçici Hükümet kurdu. Bkz; Bakır Akılı, *Şerh-i Hal Rical-i Siyasi ve Nizamiye Muasırane İran*, c.III s.1631. Kermanşah'taki tüm masrafları Osmanlılar tarafından ödenmeye başladıktan sonra, Albay Ali ihsan Bey komutasındaki Osmanlı birliklerinin emrine girdi. Bkz; Sasani, Han Melik, *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*, s.23. Geçici Hükümet taraftarları İran'ın bazı bölgelerinde Rus birlikleri ile girdikleri çatışmalarda yenildikten ve Rus birliklerinin Kermanşah'ı ele geçirmesinin ardından Kerkük ve Musul üzerinden İstanbul'a geldi. İstanbul'dayken İran Merkezi Hükümeti tarafından tüm nişanları geri alındı ve İran'a dönüşü yasaklandı. Birinci Dünya Savaşı sonra erene kadar İstanbul'da kaldı. 1919 yılında Ahmet Şah-ı Kaçar ile İstanbul'da görüşerek af diledi ve 1920 yılının başlarında İran'a döndü. Bkz; Bakır Akılı, a.g.e, c.III s.1632

⁹ Haîri, a.g.e. s.27

...

Bırak inadı, [birbirimize] birlik elini uzatalım,

[Ki]mezardan uzanan el Mustafa'nın elidir...¹⁰

Ancak Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesi başlayınca bu düşüncelerinden vazgeçti ve Osmanlı-Türk karşıtı bir tutum aldı. Tasniflerinde bu siyasi pozisyonundan izlerde görmek mümkündür. Örneğin aşağıdaki tasnifi h.k 1336/1917 yılının sonunda İstanbul'da kaleme almıştır. Tasnifin yazılış nedenini ise “*Türklerin Azerbaycan ile ilgili emellerinin açığa çıkması*” olarak belirtmiştir. Türklere hakaret de içeren bu tasnifte Kazvini, yukarıda sözünü ettiğimiz Geçici Hükümet taraftarları ile *Muhammet Emin Resulzade*'yi¹¹ Osmanlılara hizmet etmekle suçlamış, *Türk Ocağı*'nı ise İran'ın toprak bütünlüğünü tehdit eden bölücü faaliyetlerin odağı olarak tanımlamıştır;

تصنيف شانزدهم، شور، در اواخر ۱۳۳۶ در استانبول در نتیجه معلوم شدن خیالات ترکها نسبت به آذربایجان ساخته شده:

Onaltıncı tasnif, [şûr makamı] 1917 yılının sonlarında İstanbul'da Türklerin Azerbaycan ile ilgili hayalleri ayyuka çıkınca icra edilmiştir:

...

حکومت موقتی چه کرد به که نشنوی
گشوده شد در سرای جم به روی اجنبی

Geçici Hükümet ne yaptı, duymazsan daha iyi, Cem'in¹² sarayının kapıları ecnebinin yüzüne açıldı,

...

ز ترک این عجب نیست چه که اهل نام و نسب نیست

¹⁰ Acudani, a.g.e. s.177

¹¹ Muhammet Emin Resulzade [1844-1955] İran Demokrat Partisi kurucularındandır. Yeni İran Gazetesinin Baş editörü de olan Resulzade, Meşrutiyet Hareketi sırasında Tebriz'deki Sosyal Demokrat Hareketin ileri gelen liderlerindedir. 1911 yılında İstanbul'a gelmiş ve tüm üyeleri milliyetçi Türklere oluşun “*Türk Ocağını*” kurmuştur. Bkz; Ademiyet, F. (1357 hş). *İdeoloji-ye Nehzet Meşrutiyet-e İran*, s. 68, Tahran: İntişarate Peyam, Aynı şekilde bkz; Karadağlı, E. (2012). *Azerbaycan Merkezli Türkçü Düşünce*, s.237-242. İstanbul: Çav Yayınları.

¹² Cem, Cemşid'in kısaltılarak söylenişidir. Cem'in sarayları ise kinaye olarak İran demektir.

قدم به خانه کیخسرو این ز شرط ادب نیست

Türk'ün bu yaptığına şaşmamak gerek çünkü adı soyu yok, Keyhüsrev'in evine¹³ girmek, bu edep midir?

...

بزن بسر که این چه بازی است که دور ترک بازی است

برای ترک سازی عجب زمینه سازی است

Vur başına, de ki bu ne oyundur, Türk oyunudur, Türkleştirmek için acep bir hazırlıktır...

زبان ترک از برای از قفا کشیدن است

صلاح پای این زبان ز مملکت بریدن است

دو اسبه با زبان فارسی

از ارس پریدن است

Türkün dili eziyet etmek içindir, Farsça ile memleketten sökülüp, dörtnala Aras'tan öteye atılması, bu dilin hayrınadır.

...

«رسول زاده» ری به ترک

از چه رایگان نداد

...

بجز زیان ثمر از این «اجاق ترک» چه برداشت

...

“Resulzade” Türk’e rey verdi, karşılığında ne aldı, “Türk Ocağı” ona zarardan gayri ne verdi!? ¹⁴

Makaleye konu Süleyman Nazif kasidesini de İstanbul’da yazdı. İstanbul’da Robert Kolejinde dersler veren yakın dostu İran asıllı Rızazâde Şafak ile birlikte entelektüel çevrelerde bulundu.¹⁵ 1919’da İran’a döndü.

¹³ Keyhüsrev’in evinden kasıt İran’dır.

¹⁴ Haîri, a.g.e. s.382-385. Aynı şekilde bkz: Başçı, Veysel, *Hajv û Nazireguyihaye Siyasi-İctima-Beyn-i İran û Osmanî Der Dovreye Meşrute*, s.165-168 Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 2014, Tahran

¹⁵ Divanın’da “*Hazreti Şafak*” adlı 19 beyitlik bir kasidesi vardır. Bu kaside de Rızazâde Şafak’a hitap ederek isim vermeden Osmanlıya sığınmış kimi İranlıların

Tahran'da düzenlediği konserlerde okuduğu vatanperest şiir ve şarkılarıyla bütün İran halkını etkiledi. Horasan Jandarma Komutanı Albay Muhammed Taki Han-ı Pisyan'ın 1921'de Merkezi Hükümete karşı ayaklanmasıyla birlikte Meşhed'e giderek bir süre yanında misafir olarak kaldı.¹⁶ Ancak Albay Pisyan'ın aynı tarihte öldürülmesi üzerine Tahran'a geri döndü. Tahran'da Kaçarlar aleyhtarlığına devam etti. Bu esnada kendisi de Kaçar Hanedanından bir Şehzade olan Şair İreç Mirza, Arif'in eleştirilerine cevaben *Arifnâme* adlı meşhur hicivyelerinden oluşan 515 beyitlik mesnevilerini yayınladı.¹⁷ 1923'te ülkede Rıza Han tarafından ilan edilen Cumhuriyet rejimine destek verdi. O dönemde okuduğu cumhuriyetçi gazeller ve marşlar halk üzerinde çok etkili oldu. Arif Kazvini, Rıza Şah Pehlevî idaresinin bazı kötü tarafları olduğunu kabul etmekle birlikte, İran'ın eski ihtişamlı günlerini hatırlattığı için Pehlevî adına saygı duyulmasını ve bu ailenin temsil ettiği devlete sahip çıkılmasını istiyordu. Ancak sonraları cumhuriyet projesinin bir sömürü aracı olduğunu iddia ederek Rızahan Rejimini tenkit etmeye başladı ve nihayet yeni iktidar tarafından Hemedan'a sürüldü.¹⁸ Sürgünde bulunduğu yıllarda milliyetçi duygulardan hareketle Zerdüşt'ü ve Zerdüştülüğü de övmüştür. Hindistanlı Zerdüştler tarafından Hindistan'a davet edilmişse de kabul etmemiş ve 2 Behmen 1312 h.ş/21 Ocak 1934 tarihinde Hamedan'da hayatını kaybetmiştir.¹⁹ Mezarı Hamedan'da bulunan İbni Sina'nın Türbesinin hemen yanı başındadır.

B) Edebi Kişiliği ve Şiir Anlayışı

İran edebiyatında “*tasnif*” denilen ve mûsiki ile söylenen şiirde en başarılı şair olarak kabul edilen Arif Kazvini, gazellerinde özellikle Sa'dî ve

vatan haini olduğunu dillendirir. Bkz: Çavuş Ekberi, Rahim. –Yesnay-î Tebrizi-(1385 hş). *Divan-ı Arif Gazvini*, s.155-156. Tahran: İntişarat-e Zovvar

¹⁶ Pisyan ile çok yakın dost olan Arif, Divan'ın başında şöyle der; “*Şu dünyada iki şey benim belimi kardı, biri Albay Pisyan'ın ölümü diğeri de İreç Mirza'nın Arifnâmesi!*” Bkz: Çavuş Ekberi, R. –Yesnay-î Tebrizi- (1385 hş) *a.g.e* s.1. Tahran: İntişarat-e Zovvar,

¹⁷ Cafer Mahcub, Muhammed, *Tahkik der Âhval, Âsar, Efkâr ve Eş'ar-i İreç Mirza*, s.74-96 Neşre Endişe, Çap-e Ofset, 1353, Tahran

¹⁸ Kimi kaynaklarda Kazvini'nin yakın dostu Albay Nasrullah Kelhor'un Rıza Han tarafından Burucerd'te öldürülmesi, Kazvini ile Pehlevî Hanedanının arasını açan hadise olarak aktarılır. Bu konu ilgili olarak geniş bilgi için bkz: Başçı, Veysel. *a.g.t.* s.179.

¹⁹ Haîri, *a.g.e.* s.45

Hâfız'ı taklit etmiş, şiiri halkı aydınlatmak için bir araç olarak gördüğünden sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Gazellerinde sokak dilini ve amiyane tabirleri oldukça fazla kullanmıştır ve bu konuda da kimi edebi çevrelerce eleştirilmiştir.²⁰ Örneğin bir gazel içerisinde malum ve meçhul iki kafiyeyi kullanmış olması gibi özel edebi tenkitlere maruz kalmasına rağmen asla bu tür tartışmalara girmemiştir. Müzik konusunda da bir üstat olduğu için, tasniflere kattığı edebî cazibeyi, sosyal ve siyasî mazmunlu mesajlarla başarıyla icra etmeyi tercih etmiştir. Her ne kadar, kendisinden önce Mirza Ali Ekber Han-ı Şeyda bunu denemiştir de, Arif'in tasnifleri daha ziyade sosyal ve siyasî içerikleriyle öne çıkmıştır. Şiirleri, birkaç manzumesi dışında genelde keder, ıstırap, ye's ve umutsuzlukla doludur. Aryenpur'a göre; "*Arif aslında çok iyi bir şair, çok harika bir müzisyen ve çok mükemmel bir bestekâr değildir sadece her üç sanatı da iyi kullanmıştır.*"²¹

Gazel, kıta, kaside, mesnevi ve tasniflerden ibaret yaklaşık 150 manzume ihtiva eden divanı ilk olarak 1924'te Berlin'de Rızazâde Şafak'ın önsözü ve bizzat şairin kaleme aldığı hayat hikâyesiyle birlikte Seyf-i Âzâd tarafından yayımlanmıştır. Arif Kazvini, Nisan 1923'te tamamladığı bu otobiyografisini J. J. Rousseau'nun *İtirafnar*'ına benzer bir şekilde kaleme almıştır.

C) İran Kaynaklarına göre Süleyman Nazif Kasidesinin Yazılış Sebebi

1938'de İran Devleti Hudut Düzenleme ve Tashihi talebi ile Paris'e resmi bir heyet gönderir. Aynı tarihlerde İstanbul'da yayınlanan '*Hadisat*' Gazetesinin müdürlüğünü yürüten Süleyman Nazif İranlıların bu girişiminden haberdar olur ve sonraki gün İran ve İranlıları eleştiren ağır yazılar kaleme alır.²² Bu olayı Rıza Ali Divanbegi "*Sefer-i Muhaciret*" adlı kitabında şu sözlerle nakleder; "*Harp sırasında*²³ *Türkler, kadim uygarlık sahibi olduklarını ispatlamak için yoğun bir propaganda yürütüyorlardı. Yeni Turan Partisinin –ki Türk Ocağına bağlıydı- yayın organı olan gazete ve dergiler ardı ardına uzun uzun makaleler, yazılar neşrediyorlardı. Türkler Turan ırkındandır diyorlardı. Hatta bunu ispatlamak için Firdevsi'nin*

²⁰ Çavuş Ekberi, Rahim –*Yesnay-î Tebrizi- Divanı Arif Gazvini*, s.19. İntişarat-e Zovvar, 1385, Tahran

²¹ Aryenpur, a.g.e c.II s.258

²² Hairî, a.g.e s. 27

²³ Birinci Dünya savaşı kastedilmektedir.

Şahname'sinden bile delil getiriyorlardı. Bir gün Hekim Ebul Kasım Firdevsi'nin aslında Türk olabileceğini, zira doğup büyüdüğü toprakların, Türkistan sınırında olduğunu, başka bir gün Zerdüşt'ün Türk olduğunu²⁴ zira onun da Türkistan'dan çıktığını, baba tarafından olmasa bile anne tarafından mutlaka Türk olduğunu, diğer bir gün Nevruz bayramının aslında bir Türk bayramı olduğunu, İran'luların bu bayramı Türklerden(!) aldığını... yazıyorlardı. İşte bu tür iddiaların yazılıp çizildiği günlerin birinde İran'ın eski İstanbul Konsolosu Müfhem-ül Saltana ile birlikte çay içmek için Tokatlıyan Cafe'ye gittik. Birer iskemle alıp bir köşede oturduk. Sözkonusu makaleler hakkında konuşuyorduk. Bu sırada orta yaşlarda sakallı birisi de önümüzde oturacak yer bakıyordu. Başını sallayarak; selamün aleyküm dedi. Onu tanıyan Müfhem-ül Saltana selamını aldı. Ve gayet saygılı bir edayla ayağa kalkarak "Âlicenap Süleyman Nazif" dedi ve el uzattı, bizlerde aynı şekilde ayağa kalkarak kendisiyle tokalaştık. İstanbul'da ikamet eden ve Farsça'ya da oldukça hâkim meşhur bir yazar olduğunu duymuştum. İskemlesini alarak yanımıza oturdu. Oturur oturmaz da efendiler bizi mi çektiyordunuz? Diye sordu. İstanbullular gibi cevap verdik; Estagfurullah Efendi! Bizler sadece sizin parti gazetenizde çıkan bir makalede yazmayı unuttuğunuz veya gözden kaçırdığımız bir mesele vardı ondan söz ediyorduk. Pers Polis'in de aslında Türklere (!) ait olduğunu yazmayı unutmuşsunuz. Zira orası da size ait, çünkü yapımında Turan ırkından bir sürü adam amele olarak çalıştırılmıştı, dedik. Sonraki gün de Hadisat gazetesinde Pers Poliste bulunan bir tablette eserin yapımında çalıştırılan işçilerden ve nereli olduklarından söz eden bilimsel (!) bir makale yayınlandı. Makalede asılsız Acemoğulları da hakareten nasibini alıyorlardı. Acemoğlu kelimesi Osmanlı da İranlılar için hakaret olarak kullanılan bir kelimeydi..."²⁵

Bu olay dışında sözkonusu dönemde İstanbul'da bulunmuş kimi İranlılara ait kaynaklarda kasidenin yazılış sebebi ile ilgili olarak şu değerlendirmeler yapılmıştır; "...Her ne kadar Sülyeman Nazif'e cevap veren İranlılar olduysa da Süleyman Nazif'in yazılarını okuyan Arif, Osmanlı'nın Adem ve Havva'yi bile Türk yapan kafatasçılarına Süleyman Nazif adlı kaside ile cevap

²⁴ Zerdüşt Münakaşası için bkz: Uçman, A. (1998) Zerdüşt Münakaşası Üzerine, *Türk Dili Edebiyatı Dergisi*, c. XXVIII, s.511-530.

²⁵ R. Ali Divanbegi, *Sefer-i Muhaciret der Nohistin Ceng-e Cihani*, c.II s.714, Kitabhaneyi Meclis Şuraye İslami, 1351 hş, Tahran. Aynı şekilde bkz. Çavuş Ekberi, R. a.g.e. s. 156-157

vermiştir. Öyle ki Osmanlı gazetelerinin birinde; Arif Efendi Azerbaycan ile ilgili topladığımız ne kadar fikir varsa hepsini altüst etti diye yazmıştı..."²⁶
Toplam 43 beyitlik olan söz konusu kaside aşağıdaki şekildedir;

۱۳۳۶-سلیمان نظیف | استانبول

Süleyman Nazif [İstanbul-1918]

ز من بگو به سلیمان نظیف تیره ضمیر که ای برون تو چون شیر و اندرون چون قیر
Benden söyle o içi kara Süleyman Nazif'e ki ey dışı süt, içi zift gibi olan
[adam]

برون ز کُرد شود اولیا؟ معاذالله؟ تنور می شود از چوب ساخت؟ گوش مگیر
Kürtten olur mu Evliya? Maazallah! Ağaçtan tandır olur derlerse inanma
ز ترک غیر خریت ندید کس زینهار چون کُرد ترک شود خر بیار و معرکه گیر
Türk'ten eşeklikten gayrı bir şey görmedi kimse şüphesiz, Kürt Türk
olursa eşeği getir de seyre dal!

دیار بگر تو میخواستی بماتد بگر زدند مسقط رأس تو را رنود به ...
Diyar-ı Bekr'in bakir kalsın istiyordun, lakin ıskat ettiler başını,ile senin
تو تا خیال دفاع از دیار بگر کنی نکرده عطف عنان رفت از کفت از میر
Sen Diyar-î Bekri savunmayı hayal ederken, kader acımadı sana çıktı
*elinden gitti İzmir,*²⁷

فغان کند به ته دیگ چون رسد کفگیر فغان از سردرد است چونکه میدانم
Bu feryadın baş ağrısından bilir, zira kazanın dibine değen kevgir
ses çıkarır

اگر به مجلس صلح جهان به ترکان راه نداده اند، ز ایرانیان بود تقصیر؟
*Türkleri Küresel Barış'a*²⁸ *almadılarsa bunun sorumlusu İranlılar mıdır?*

²⁶ R. Ali Divanbegi, a.g.e. c.II s. 715

²⁷ 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondoros Mütarekenâmesi sonrasında İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edilmesinin gündeme gelmesine binaen söylenmiştir. İzmir'in fiili işgali ise 15 Mayıs 1919 tarihinde başlayarak 9 Eylül 1922 yılında son bulmuştur. İzmir'in İşgali ile ilgili geniş bilgi için bkz: Türkmen, Z. İzmir'in İşgali Olayı ve Yunanlıların XVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı 10, Yıl 2001. s. 121.

²⁸ *Paris Barış Toplantısı* kast edilmektedir. Paris Barış Toplantısı, I. Dünya Savaşı'nın problemlerini tasfiye etmek, toprak taleplerini çözümlenmek üzere ilk oturumunu 32 İtilaf devletinin katılımı ile 8 Ocak 1919 tarihinde gerçekleştirdi. 30 Mayıs 1919'da Damat Ferit Paşa, devletin âli menfaatlerini korumak için Osmanlı delegasyonunun Yüksek Konsey tarafından dinlenmesini talep etti. Bu istek konferans komitesi tarafından uygun bulundu ve Damat Ferit Paşa başkanlığındaki Osmanlı delegasyonu Paris'e davet edildi. Ancak aşırı isteklerde bulunulduğu gerekçesiyle delegasyon 28

نوشته دست قضا حکمتان که: "محکومید به مرگ!" پنجه نشاید فکند با تقدیر

*Kader hükmünüzü vermiştir; "ölüme mahkûmsunuz! [demiştir], kadere pençe
atmak [kaderle cedelleşmek] doğru olmaz!*

هر آنکه زندگیش بار عار آرد و ننگ نهال عمرش بر کنده به بود از زیر

*Kimin hayatı ar ile utançtan ibaret ise, onun hayat fidanını kökünden
kazımak evladır*

همیشه روح تمدن ز ترک منجر است ز من مرنج حقیقت چون بشنوی، بپذیر

*Medeniyetin ruhu daima Türk'ten incitmiştir, ama sen benden incinme
hakikati iştince kabul et*

ترا که کودک دیروزی است دولتتان کجا رواست که شوخی کند به دولت پیر؟!

*Senin devletin yeni yetme dünün çocuğudur, böylesine köhne bir devlet ile
alay edilir mi?*

عشیرتی که ندارد درفش و عار و تبار رسیده است ز دزدی به کاخ و تاج و سریر

*Bayrağı, soyu, ar damarı olmayan bir boy [ki] hırsızlıkla taça tahta saraya
kavuşmuş*

بدولتی که ز چندین هزار سال بدید حوادث و در ارکان او نشد تغییر

*Binlerce yıldır dehrin her türlü hadisesini görüp de sarsılmamış bir
devlete...*

تو را به وجدان (دانم اگر چه نیست تو را) رواست کان به چنین دولتی کند تحقیر؟

*Vicdanına sor (gerçi olmadığını biliyorum ama) böyle bir devlete hakaret
edebilir mi?*

نژاد ایران با ترک آنچنان ماند که کس شبیه نماید حریر را به حصیر

İran ırkı ile Türk ırkını kıyaslamak, ipek ile hasır kıyaslamaya benzer

خیال آذر آبادگانت اندر سر فتاده بود تو زین پس بدین خیال بمیر

*Azerbaycan'ın hayallerini kuruyormuşsun kafanda, [ola ki] bundan sonra o
hayallerle ölesin...*

Haziran 1919'da geri gönderildi. Paris Konferansı ile ilgili geniş bilgi için bkz: Tansel, S (1991) Mondoros'tan Mudanya'ya Kadar, c.I s.8-10. İstanbul: MEB. Kazvini bu olaya işaret ederek Türk delegasyonunun geri gönderilişine vurgu yapıyor.

ز خال لب، شکن طره، چین زلف بسر خیال کرده که تا هند و چین کنی تسخیر؟

[Sevgilinin] dudağında ki ben, kâkül ve saçının kıvrımları ile mi Hindistan'ı Çin'i ele geçirmeyi hayal ediyorsun?

دگر کمان توزه زد زهی خجالت و شرم کمان بدار، کماندار سخت بی تدبیر

Attiğın ok yaydan çıktı, vah vah ne ayıp! Yayı tutmaya çalış sen, dirayetsiz okçu!

رها نمی کنمت تا که کام من بخشی گرفتمت که نکردی خیال عالم گیر

Bırakmayacağım yakarı, ta ki isteklerimi alana dek, dünyayı ele geçirme hayalini önlemek için tutacağım seni

اگر چه حافظ بخشید از غلط بخشی به خال ترک، سمرقند راز عصری دیر

Hafız hata ederek bundan çok önce Türk'ün bir benine Semerkand'ı bağışladıysa eğer²⁹

عجب مدار که من هم به یک کرشمه چشم ز بعد صلح، اگر سهم ما شود کشمیر

Sulhun^{۲۰} sonunda Keşmir'i bize verirlerse, bende bir göz kırpma için bağışlarsam şaşırma

دهم به غمزه ترکان هر آنچه بادآباد که این حقیر متاعی است یادگار حقیر

Veririm Türklerin gamzesine ben de al gülüm ver gülüm, zira bu hakir de o hakirin hatırasının bir emtiasıdır.

تو گفتی: "ایرانی بگرفته راه ترکستان نمیرسد بسوی کعبه آنکه نیست بصیر"

"İranlı Türkistan yolunu kapamıştır, Basiret sahibi olmayan Kâbe'ye yol bulamaz" dedin sen,

بدان که کعبه ی ایران دوتا، یکی بلخ است یکی همانکه برون شد ز شست تان چون تیر

²⁹ Hafız'ın şu meşhur beytine gönderme vardır;

اگر آن ترک شیرازی به دست آرد دل ما را ... به خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را...
Eğer o Şirazlı Türk [Dilber] gönlümüzü ele geçirirse, Semerkand ve Buhara'yı onun siyah benine bağışlarım...

Bkz: M.Rıza Berziger Haliki, *Şah Nebat-ı Hafız*, 3. Gazel, s.6, intişarat-ı Zovvar, 1382, Tahran

³⁰ Paris Barış Konferansı kastedilmektedir.

*Bil ki İnan'ın Kâbe'si iki tanedir, Birisi Belh'tir diğeri de okun yaydan çıktığı gibi elinizden çıkan yerdir.*³¹

از این دو من به یکی میرسم تو راحت باش مراسم هاتف غیبی درین امید بشیر

Bu ikisinden birine ben ulaşacağım sen rahat ol, bu umuda dair gayıbtan bize müjde verilmiştir

تو را به کعبه چو سگ راه نیست، ترکستان نگاهدار و ببر راه و پس سر ره گیر

Seni, iti sokmadıkları gibi Kâbe'ye sokmazlar, Sen elindeki Türkistan'ı koru yeter, kendi yolunu tut

چنان بدست شما گشت مفتضح اسلام روا بود که یهودی کند ورا تکفیر

İslam sizin elinizle öyle rezil oldu ki, Yahudi dahi tekfir ederse o dini yeridir.

نکرده اید خرابش چنان که گر روزی محمد آید نتواندش کند تعمیر

O dini yalnız harap etmediniz, öyle bir hale getirdiniz ki Muhammet bile kalkıp gelse tamir edemez artık,

مسیح به سکه شکایت زنان به ختم رسل نمود، حضرت از حجب سرفکند بزیر

Mesih bu durumu son Peygambere şikâyet etti, Hazret, utancından başını eğdi

پس از تفکر بسیار داد پاسخ و گفت : "که نیستند مرا امت این گروه شیر!"

Bir süre düşündükten sonra cevap verdi: "Bu şer sahibi guruh benim ümmetimden değildir!"

بدان که رهبر این قوم هیز چنگیز است بخواه او را در هر جهمی است اسیر

Bil ki bu kavmin önderi o hergele Cengiz'dir, çağır onu hangi cehennemde esirse,

کزو بیرسم این چه دستوری است³² که داده ای تو باین قوم وحشی بد شیر؟

³¹ Osmanlı İmparatorluğunun, Birinci Dünya Savaşından yenik çıkması sonucu, İmparatorluğun Suudi Arabistan Yarımadasındaki siyasi etkisini kaybetmesine gönderme vardır. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz: Demir, E. (2014) Rapor: Suudi Arabistan Devletinin Kuruluşu ve Osmanlı ile İlişkiler, *Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi*, Sayı: 26 Ankara

³² Bu mısra Arif Kazvini'nin Berlin Nüshası divanında farklı gösterilmiştir. Bkz: Başçı, V. a.g.t. s.163.

Çağır ki sorayım ona; sen bu haram süt [emmiş] vahşi kavme nasıl bir emir verdin?

چو گشت حضرت «نروو» مسیح خود را باخت فرار کرد کمیسیون از فقیر و اسیر

Hazret öfkelenince Mesih kendini kaybetti, kaçtı, yoksul, esir kim varsa komisyonda

من و تمامی حضار مجلس از مجلس گریختیم چون رو به برون ز حمله ی شیر

Ben dâhil, mecliste hazır kim varsa aslanın hamlesinden kaçar gibi kaçtı,

فرار کردم و گفتم هزار لعنت حق به ترک و بر پدر ترک از صغیر و کبیر

Ben de kaçtım kaçarken de Hakk'ın laneti küçüğünden büyüğüne Türk'e ve Türk'ün atasına olsun dedim

«نظام سلطنت» از خویشتن بترک فروخت خری خرید خری پشت ریش و چشم ضریر

Nizam 'us-saltana^{۳۳} kendisini Türklere sattıysa, sırtı yaralı gözü zayıf bir eşek satın alındı demektir

اگر مخارج پالان زیاده از خر کرد کدام زین دو خرنند ای ادیب شوخ و شهیر؟

Semerin masrafı eşeğin masrafını aştıysa, alan mı alınan mı eşek hangisi, ey ün yapmış küstah edip?

ازین دو خر تر خر آنکسی بود بجهان که سرسری شمرد خسروان عالم گیر

Şu dünya da bu ikisinden daha eşek olan, dünya fatihi Hüsrevleri^{۳۴} serseri gören kişidir

تورا به نادر گیتی ستان چه کار ای دون برو بکار خود ای کُرد پاسبان تزویر

Senin Cihan Fatihi Nadir^{۳۵} ile ne işin olabilir ey alçak! Yürü işine sen, baştan aşağı sahtekâr Kürt!

دهان پاک برد نام شاه اسمعیل که نیست خوراک هر مرغ لاشخوار انجیر

Şah İsmail'i ağzı temiz olanlar anabilir, zira her leş kargasının yiyeceği incir değildir o

خدا نکرده اگر من سلیم را گویم نبند سلامت، از من نمی شوی دلگیر؟

³³ Kim olduğu hakkında bilgi için bkz; s.4 Dipnot 2

³⁴ İran Şahları kastedilmektedir.

³⁵ Nadir Şah-1 Afşar

Allah göstermesin ben Selim'e söversem, selametle mi dersin?! Bana kızmaz mısın?

اديب، بايد طرز ادب نگره دارد نه هر چه لايق ريشش بود، کند تحرير!

Edip dediğin edep bilmelidir, sakalına yaraşan her şeyi yazmak değildir ediplik!

تورا جسارت توھين به دولت ايران نبود اينھمه بيعرضه گر نبود سفير

Sen İnan devletine hakaret etmeye cesaret edemezdin, eğer bu kadar beceriksiz olmasaydı Sefir^{36, 37}

SONUÇ

1908'deki Genç Türkler Hareketi, çeşitli düşüncelerdeki dergilerin hür olarak yayınlanmasına, böylece edebiyatın yenilenmesine yol açtı. Bu edebiyatın ana düşüncesi ise milliyetçilikti. Bu dönemin önemli edebiyatçılarından olan Süleyman Nazif, önceleri İslamcılık sonraları ise Turancılık fikriyatı ile bağlantılı düşüncelerini yayınladığı *Hadisat* gazetesindeki makaleleri ile kimi Arap ve Fars milliyetçilerini kızdırmış ve söz konusu çevrelerin oldukça sert eleştirilerine maruz kalmıştır. Onun şahsında Osmanlı devletini küçük düşürücü şiirler kaleme alınmıştır. Süleyman Nazif'in sosyo kültürel edebi makalelerine tepki verirken, şovenizme varacak derecede Osmanlılara ve Türklere ve hatta diğer milletlere hakaret edenlerden birisi de Arif Kazvini'dir. Bu makale ile birlikte Arif Kazvini'nin yenilik iddiasında bulunmakla ve geleneksel gazel tarzını devam ettirmekle beraber, vatan ve nasyonalizmle ilgili mazmunlara yönelmesi, Osmanlı gazetelerine verdiği cevaplar veya konserlerinde icra ettiği siyasi tasnif/güfteler, İstanbul'a göçün etkisi altında kalmıştır diyebiliriz. Zira bölgede "milli" devlet yaratma çabasının başında gelen yerlerden birisi İstanbul'dur ve bu çabalar Osmanlı tebaası olan veya Osmanlıya komşu olan diğer milletlere de buradan sirayet etmiştir. Bununla birlikte kasidenin kendisinde de görüldüğü gibi İran Edebiyatının özellikle belli bir döneminde iki ülke arasındaki sosyal ve siyasal rekabet kendisini fazlaca hissettirmiş hatta bununla yetinilmeyip şoven milliyetçiliğin bir edebi türü oluşturulmaya çalışılmıştır. Siyasi ve politik hedefler, tarihsel kimlik ve aidiyetlere

³⁶ Dönemin İran Sefiri, İhtişamussaltana Mahmud Han idi. Bkz: Sasani, H. M. (2006) *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*. s.9 (H. Uygur, Çev) İstanbul: Klasik

³⁷ Çavuş Ekberi, R. a.g.e. s.157-159

dayandırılmak suretiyle ve bilhassa edebiyatın yardımı ile bir saldırı aracı olarak kullanılmıştır. Hiç şüphesiz Türkiye ve İran gibi iki ülkenin kendi siyasi tarihsel değişimlerine edebiyatın etkisi olmuştur. Hatta söz konusu kaside gibi kimi zaman bu edebiyat bir iç mesele olmaktan çıkıp devletler ve uluslararası ilişkilerde dahi önemli bir rol oynamıştır. İran Meşrutiyet Edebiyatında, Osmanlı ve dolayısıyla Türkiye'yi yakından ilgilendiren sosyal, siyasal, kültürel ve tarihsel meseleler oldukça fazladır. Söz konusu meselelerin Edebiyattaki yansımalarını veya bizatihi kendisini bulup çıkarmak iki ülkede de var olan algılayış ve bakış açılarının kaynağını ve çıkış noktasını belirleyici olacağı gibi günümüz ilişkilerinde de yol gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acudani, M. (1382 hş). *Ya Merg Ya Teceddüd, Defteri der Ş'er û Edeb-e Meşrute*, Tahran: Neşr-e Ehteran
- Aryenpür, Y. (1372 hş). *Ez Sabâ tâ Nimâ, Târih-i 150 Sâl-i Edeb-i Fârsî*, (c. II.) Tahran: İntişarat-e Zovvar,
- Akılı, Dr. B. (1380 hş). *Şerh-i Hal Rical Siyasi ve Nizami-î Muâsır-e İran* (c.III) Tahran: Neşr-e Goftar-Neşr İlm,
- Atabeki, T. (1389 hş). *İran ve Ceng-i Cihani Evvel*, Tahran: Neşr-e Mahi,
- Ademiyet, F. (1357 hş). *İdeoloji-ye Nehzet Meşrutiyet-e İran*, Tahran: İntişarate Peyam,
- Başçı, V. (2014). *Hajv û Nazireguyihaye Siyasi-İctima-î Beyn-i İran û Osmanî Der Dovreye Meşrute*. Yayınlanmamış doktora tezi. Tahran: Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,
- Beyat, K. (1386 hş). *Panturkizm ve İran*. Tahran: Perdise Daniş, Şirket-e Neşr ve Pejuhiş Şirazey-i Kitap
- Cafer Mahcub, M. (1353 hş). *Tahkik der Âhval, Âsar, Efkâr ve Eş'ar-i İreç Mirza*. Tahran: Neşre Endişe, Çap-e Ofset
- Çavuş Ekberi, R. –Yesnay-î Tebrizi- (1385 hş). *Divan-ı Arif Gazvini*. Tahran: İntişarat-e Zovvar
- Dovletabadi, Y. (1361 hş). *Hayat-e Yahya*, (c.III) Tahran, İntişarat-e Attar
- Divan-i Edibu'l-Memalik. (1312 hk) Nşr.Vahid Destgerdi. Tahran: İntişarat-e Mukufat-e Mahmud-i Efşar

- Divanbegi, R.A. (1351 hş), *Sefer-i Muhaciret der Nohistin Ceng-e Cihani*, Tahran: Kitabhaneyi Meclis Şuraye İslami
- Demir, E. (2014) Rapor: Suudi Arabistan Devletinin Kuruluşu ve Osmanlı ile İlişkiler, *Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi*, Sayı: 26 Ankara
- Haliki Berziger, M.Rıza. (1382 hş). *Şah Nebat-ı Hafız*, Tahran: İntişarat-e Zovvar
- Haîri, Seyit H.–Kûruş- (1364 hş). *Arif Gazvini, Şair-i Milli İran*. Tahran: İntişarat-e Cavidan
- H. Karpat, K. (2009) *Osmanlıdan Günümüze Edebiyat ve Toplum*. (O. Güneş Ayas Çev.) İstanbul: Timaş
- Sasani, H. M. (2006) *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*. (H. Uygur, Çev) İstanbul: Klasik
- Nazif, S. (2014). *Nasıruddin Şah ve Babiler*. (A. Ergun Çınar Hazırlayan) İstanbul: Kitabevi
- Uçman, A. (1998). *Zerdüşt Münakaşası Üzerine*, Türk Dili Edebiyatı Dergisi, (c. XXVIII), s. 511-530.
- Karadağlı, E. (2012). *Azerbaycan Merkezli Türkçü Düşünce*. S. 237-242, İstanbul: Çav
- Tansel, S. (1991). *Mondoros'tan Mudanya'ya Kadar*, (c. I). İstanbul: MEB
- Türkmen, Z. (2001). *İzmir'in İşgali Olayı ve Yunanlıların XVII. Kolordu Mensuplarına Yönelik Gasp ve Yağmalama Hareketi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 10, s. 121-128.